

УКРАЇНОЗНАВСТВО У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ МОСКОВІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ярослав КАЛАКУРА

orcid.org/0000-0001-9007-4991

доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Окупаційно-геноцидна війна РФ проти України, яку Папа Римський справедливо назвав «безглуздою і божевільною», стала викликом для української нації, світового українства, для усіх сфер суспільного життя, включаючи й науку. Українознавство, як і інші сегменти науки, його інтелектуальний персонал також визначили основні контури свого нового місця і ролі у протистоянні ворогу, його злочинним діям і агресивній пропаганді, у мобілізації українства для захисту держави, збереження її суверенітету і територіальної цілісності [6, 9]. Внесено зміни до тематики наукових досліджень, побачила світ низка праць, присвячених як з'ясуванню сутності війни, її гібридно-загарбницького характеру та імперських мотивів, що триває уже дев'ятий рік [4, 10, 19], так і злочинно-геноцидному спрямуванню її нинішнього повномасштабного етапу під кодовою назвою «військової спецоперації» [2, 14, 21], висвітленню масового героїзму воїнів Збройних сил, учасників партизанського і волонтерського рухів, членів територіальної самооборони [11, 26]. Оскільки збройне вторгнення в Україну набуває затяжного характеру, актуалізується необхідність продовжити започатковані студії і привернути увагу до тих аспектів, які безпосередньо відносяться до предметного поля українознавства і ще не отримали належного аналізу.

Мета пропонованої статті передбачає розгляд і пошук відповідей на такі питання: 1. Чому і звідки така **патологічна ненависть** у рашистів, їх агенти та колаборантів до України, українців, всього українського, включаючи й українознавство? 2. Якою має бути **адекватна реакція українознавців** на цю агресивність, ненависть і злочинні дії **ворога, його приспівників** та виклики війни загалом? Враховуючи, що обох цих питань частково торкалися автори згаданих публікацій, учасники наукових форумів українознавців, зокрема Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українознавство в системі національної освіти, науки, гуманітарної політики держави» (жовтень 2022 р.), видається доцільним зосередитись на трьох аспектах:

а) залучення методологічного інструментарію українознавства до системного дослідження війни, її мотивів, характеру, ходу, перспектив і прогнозування наслідків; б) обґрунтування нового статусу українознавства як одного з об'єктів і суб'єктів війни; в) визначення ролі українознавства у дослідженні колабораціонізму та зрадництва, виробленні запобіжників цих протиправних і негативних проявів.

Кілька попередніх застережень. Хоч у пам'яті людей ще не стерлися зафіксовані в джерелах та історичних нарративах

жахіття Першої і Другої світових воєн, їх наслідки, але традиційна аналогія з нинішньою війною тут не підходить, можливі лише деякі умовні паралелі. Це зовсім *інша, небачена і нечувана досі війна за своїми високими технологіями, логістикою, яка супроводжується особливою зухвалістю, винятковим цинізмом, жорстокістю і жахіттями* з боку московитів щодо цивільного населення. Уперше за всю історію людство зіткнулося з війною глобального характеру на ґрунті кібернетизації сучасного світу, використання високоточної зброї з програмним керуванням, зокрема реактивних ракет, надзвукової авіації, бойових дронів, мобільного зв'язку, дезінформаційних ресурсів, причому не лише традиційних ЗМІ, але й соціальних мереж, інтернет-каналів і численних блогерів. Крім того, світ опинився в стані нагнітання психологічної напруги під впливом погроз путіна щодо застосування ядерної зброї, фейкових звинувачень України у так званій «брудній бомбі», а також спроб ворога шляхом ракетних обстрілів, бомбардувань та замінувань об'єктів критичної інфраструктури вивести з ладу наші енергосистеми, спровокувати блекаут, холод і голод.

Виклад основних положень. Порівняно з попередніми війнами в епіцентрі нинішнього кровопролиття з особливою виразністю постала відчайдушна світоглядна боротьба *за цінності, головним носієм і виразником яких є Людина, її життя як найбільший скарб і вирішальний чинник здобуття перемоги.* Саме Людина визначає стратегію і тактику війни, логістику воєнних операцій, мотивацію патріотичних настроїв армії, демонструє морально-політичний дух, хоробрість, єдність народу і держави.

Звичайно, вона здатна продукувати і проявляти й негативні явища, зокрема колабораціонізм, зрадництво, дезертирство, співпрацю з ворогом [24].

Війна спричинила потужний вплив на утвердження відчуття українськості, національної ідентичності, патріотизму, на масове усвідомлення *українцями свого цивілізаційного вибору* [28, 30]. Вона розвіяла ілюзії путіна, що в Україні чекають «руській мір». Не знайшов відгуку його заклик до української армії, що прозвучав буквально на другий день війни, – вчинити збройний заколот: «Беріть владу в свої руки! Схоже, нам з вами легше домовитись, ніж із цією зграєю наркоманів та неонацистів, яка засіла у Києві та взяла в заручники весь український народ» [25]. Натомість Збройні сили України, спираючись на всенародну підтримку українського суспільства, амуніційну допомогу дружніх держав, передусім членів НАТО, мобілізували всю свою міць і вишкіл на відсіч ворогу та захист Батьківщини від російської чуми.

Не випадково, що пріоритетною зброєю рашистів, *націленою на українську Людину*, у цій війні виявились *міфологізація «русского міра», дезінформація, брехня і маніпуляції* суспільною свідомістю [12, 29]. Звідси стає зрозумілим, чому під приціл ворога потрапило українознавство. Та тому, що *українознавство – також зброя – інтелектуально-духовний символ України*, воно обстоює правду, виступає як ідейно-моральна і світоглядна сила нескореності українців. Більш ніж за вісім років війни українознавчі осередки, наукові і освітні установи, музеї і бібліотеки України, їхні інформаційні ресурси зазнали відчутних руйнувань і втрат від ракетних

обстрілів, бомбардувань та окупації населених пунктів, нищення і тотальних пограбувань об'єктів соціокультурної інфраструктури, передусім АР Крим, Донецької, Луганської, а також Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської та інших областей, м. Києва і цілої низки інших міст, районів, територіальних громад. Чимало українознавців та членів їхніх родин перебувають на фронтах, а деякі стали жертвами агресії. «Воюють» і наукові праці українознавців, у т. ч. співробітників НДІУ, зокрема колективна монографія під редакцією П. Гай-Нижника і його окрема стаття зі спробою періодизувати війну [7, 8], публікації А. Іванця, В. Крисаченка, І. Краснодемської, Ю. Фігурного [19, 20, 29] та ін., які фактично також перебувають на передовій, підтримують незламний дух тих, хто опинився в тимчасовій окупації або в полоні. В Інтернеті виставлений електронний ресурс академічного Інституту історії України у двох книгах під назвою «Великий перелом», у якому зібрані найбільш гострі й актуальні питання щодо війни, викладені відповіді на них провідних українських учених. Вони дають можливість краще зрозуміти хід війни, оцінити ситуацію на фронтах і на тимчасово окупованих територіях, вселяють віру в нашу перемогу.

Разом з тим маємо визнати, що на дев'ятому році війни, десятому місяці так званої «спецоперації» дослідники ще не дали суспільству більш-менш узгоджену відповідь на питання: **яка це війна?** Одні пишуть «російсько-українська», другі – «збройний конфлікт» або «протистояння», треті – «війна в Україні» тощо. Це зумовлюється не тільки незавершеністю

процесу, але й тим, що жодна галузь знань – історія, політологія, правознавство, навіть філософія і воєнна історія – не може дати вичерпної відповіді на нього, оскільки бачить війну через свій специфічно-дисциплінарний предмет пізнання. Натомість українознавство з його здатністю інтегрувати та синтезувати підходи галузевих наук у систему і цілісність спроможне чітко охарактеризувати її як імперську, загарбницьку, окупаційно-геноцидну з боку московії, спрямовану на знищення України, її державності, історико-культурної спадщини, знекровлення українського народу, стирання його пам'яті. Пріоритетне завдання путіністів не просто окупувати і приєднати наші споконвічні землі як ще одного суб'єкта рф під назвою «Малоросія», а позбавити нас тисячолітньої самоназви, повністю змінити генофонд території і свідомість українців, денацифікувати їх, тобто до глуму винищити, стерти із землі разом з їхньою мовою, культурою та історичною пам'яттю. Звідси стає зрозумілим уже сьогодні, що з боку України війна – **справедлива, оборонна, всенародна, національно-визвольна**. І українознавство відіграє в ній ключову роль як мобілізуюча сила і морально-психологічний стрижень нашої нескореності. Значення українознавчих досліджень зумовлюється тим, що вони охоплюють усі сфери суспільного життя, користуються великим авторитетом у людей з погляду довір'я до знань та інформації, сприяють збереженню і примноженню етнокультурної самобутності українства, його цивілізаційних цінностей, є потужною зброєю у спротиві як зовнішнім, так і внутрішнім ворогам України, бо маємо тисячі **запроданців, колаборантів і зрадників, у тому числі**

і в органах влади, силових структурах, освітянському середовищі.

У ворожому і зневажливому ставленні ідеологів кремля, пересічних росіян та їх агентури в Україні до українознавства сфокусовані ***неприйнятність цивілізаційного вибору українців, а відтак люта ненависть до них*** [3, 30]. Шовінізм і зневага до всього українського – це стара і хронічна хвороба московитів, яка має глибоке і давнє коріння. Основна її причина полягає в тому, що Україна-Русь – природна, органічна, жива, самобутня, а московія – фальшива підробка, штучно сконструйований міф під назвою «росія» від вкраденого у нас слова «Русь». Ненависть до українців виступає у найрізноманітніших формах та проявах, починаючи з використання образливих етнонімів на кшталт «хохол», «малорос», «запроданець», стереотипного приписування українському народові негативних рис, зображення його у карикатурному вигляді аж до заперечення права на існування українців як окремого етносу взагалі.

Особливо рельєфно засвітилася українофобія після відновлення незалежності України, коли українознавство стало офіційною науковою і навчальною дисципліною, цілісною системою інтегрованих знань про Україну і українство. Його сучасна концептуалізація відбувалася разом із заснуванням НДІУ за активною фундаторською участю першого директора П. Кононенка і групи підтримки, до якої мав честь належати й автор цієї статті. Ще тоді, на початку 1990-х років, стало зрозумілим, що утвердження українознавства відбуватиметься складно і суперечливо, що українофоби, а вони посідали не останню роль у владних і освітянських

структурах, намагатимуться всіляко гальмувати, заважати і перешкоджати його розвитку. Громадськість і досі не поінформована, ***чому, з чиеї подачі і ким було позбавлено Інститут статусу національного.***

Повертаючись до питання про оцінку характеру і мотивів війни, її причини, можна стверджувати, що для більшості українців, котрі хоч трохи обізнані з історією, є очевидним, що вони кореняться в минулому, починаючи з історії Володимиро-Суздальського князівства, Московського царства і Золотої Орди, відтак російської та радянської імперій, ординські традиції та ідеологію яких успадкувала російська федерація. Особливо рельєфно це проявилось після приходу до влади путіна, коли вся її політика була круто розвернута в минуле як ностальгія за міфічною казкою про імперську і радянську велич. Носієм цього міфу став «колективний путін» як мілітарна та ідеологічна спадщина СРСР та НКВС-КДБ, у структурах яких він формувався, а там настирливо вчили, що росія оточена найбільшими ворогами: західний імперіалізм у форматі НАТО на чолі з США, ізраїльський сіонізм, український сепаратизм, буржуазний націоналізм і бандерівщина, а сама Україна – штучне і незаконне утворення.

Підготовка великодержавницьких сил московії до знищення України почалася одразу після прийняття Декларації про державний суверенітет і проголошення Акту про державну незалежність. Вона супроводжувалась поширенням у суспільній свідомості міфів про «один народ», «спільну історію» тощо. На пам'яті багатьох українців старшого покоління слова Горбачова, сказані ще наприкінці 1980-х років, про те, що

«Харьков – рускій город». А була ще й зловісна стаття Солженіцина «Как нам обустроить Россию», в якій чітко обґрунтовувалась програма «повернення» українських та інших земель у лоно росії. Згодом з'явилась профашистська філософія війни Дугіна [15], в якій особлива увага приділялась пропаганді тероризму, феномену бою, ненависті, силового зіткнення регулярних і партизанських частин, становленню влади військової касти, обґрунтовувалася антинатівська доктрина збройних сил Євразії. Все це разом із непокараністю попередніх злочинів підштовхнуло путіністів на авантюрний реванш, до очікування приводу для повномасштабної ескалації після окупації Криму, частини Донецької і Луганської областей, спостерігаючи за реакцією Києва і західних країн.

До актуальних проблем українознавства належить дослідження не лише проявів масового героїзму і жертвності, які демонструють Збройні сили України, добровольчі батальйони, учасники територіальної оборони, партизанського і волонтерського рухів, але й аналіз причин таких вкрай ганебних явищ, як державна зрада, дезертирство, колабораціонізм, пособництво окупантам, саботаж, мародерство, підривна і сепаратистська діяльність прихильників «руского міра», агентів впливу і агітаторів за рф та путіна, які виправдовують агресію і допомагають ворогу. Не секрет, що деякі державні службовці очолили окупаційні органи управління на Сході і Півдні, співпрацюють з ними. Їхня колаборантська діяльність не лише протиправна й аморальна, але й небезпечна і загрозлива тим, що вони на угоду ворогу створюють внутрішній фронт як гібридний елемент повномасштабної війни.

Знайшлися особи, які за певну подачку передавали ворогу відомості про бійців і техніку ЗСУ, їх дислокацію, оснащення, про переміщення військ, стан економіки та критичної інфраструктури, суспільно-політичні настрої, розкидали «маячки» для російських ракет і диверсантів тощо. За неповними даними Генеральної прокуратури, Служби безпеки та ДБР, з початку війни виявлено понад 5 тис. фактів держзради. Серед причетних до них фігурують одіозні прізвища Балицького, Богуслаєва, Данильченко, Киви, Кисельова, Медведчука, Наумова, Піховшика, Погребінського, Сальдо та ін. За законом України від 3 березня 2022 р. [1] частина зрадників і колаборантів уже притягнута до кримінальної або адміністративної відповідальності.

Ці ганебні явища, їх природа, причини і наслідки потребують пильної уваги з боку українознавців. Необхідно з'ясувати, де їх коріння, якими мотивами керуються доморощені зрадники і колаборанти: особистою ненавистю до України, неприязню до влади, нереалізованістю власних кар'єрних амбіцій, меркантильними інтересами? Цілком очевидно, що однозначних відповідей тут не існує. Для одних мотивом зради стала шкурницька або світоглядна мотивація, для інших – примітивний розрахунок на вигоду, кар'єру чи просто страх за своє життя. Принагідно зауважимо, що ніколи і в жодній країні колабораціонізм та державна зрада, межа між якими доволі умовна, не викликали схвалення і не приносили у підсумку таким людям щастя.

Аналізуючи офіційну інформацію силових структур влади, повідомлення ЗМІ, соціальних мереж щодо колаборантської діяльності та її різновидностей,

осмислюючи характер співпраці окремих осіб з ворогом, напрошується думка про те, що внутрішніх ворогів, зрадників, запродавців, дезертирів, сепаратистів породила **не сама війна**, вона лише їх виявила і засвітила, ставши жорстоким тестом для всіх українців на стійкість і вірність своєму народу, нації, державі. Коріння і витoki злочинних та аморальних вчинків колаборантів набагато глибші і давніші. Вони мають різні причини і мотиви, але домінують здебільшого чинники **морального, свідомісного та ментального характеру** [13, с. 445–447; 27, с. 13–15]. Географія виявлених такого роду злочинців і осіб, яким уже пред'явлено відповідні звинувачення у співпраці з ворогом або діях, на його користь, охоплює всі без винятку регіони, однак найбільше їх число на теренах АРК Крим, Донецької і Луганської областей, інших тимчасово окупованих територій, у районах бойових дій на Сході, Півдні і в Центрі. У реєстрі державних зрадників України представлені імена деяких депутатів, правоохоронців, представників органів виконавчої влади, суддів, журналістів, підприємців і бізнесменів, медиків і освітян, церковнослужителів, які перейшли на бік ворога або зробили публічні заяви на підтримку окупантів.

Чи можна змоделювати збірний образ сучасного колаборанта-зрадника? Очевидно, можна, але для цього потрібна відповідна аналітика. Наявні факти і власні спостереження показують, що найчастіше – це морально деградовані особи, з проросійською орієнтацією, малоросійською або розмитою чи подвійною ідентичністю, із совковою свідомістю, завербовані спецслужбами або ті, хто випадково потрапив під вплив ворожої пропаганди, а також чимало

поміж них звичайних відщепенців, представників криміналітету, корупціонерів, наркозалежних, алкоголіків. Неоднорідним є і соціальний, етнічний та віковий ценз зрадників, серед яких чимало осіб, не зайнятих трудовою діяльністю, людей пенсійного віку, а також жінок.

Ознайомлення з доступними джерелами, передусім електронними, журналістськими розслідуваннями [24, 31] дає підстави стверджувати, що факти зрадництва та колабораціонізму на теренах України зумовлені різними причинами, насамперед наявністю посттравматичного синдрому, ментальних деформацій, совковим та малоросійським мисленням, успадкованим кількома поколіннями від перебування в російській та радянській імперіях, відсутністю або розмитістю ідентичності [22, с. 396–398], а також сформованими у процесі масових репресій, голодоморів та депортацій психологічним стресом, відчуттям страху, розгубленості та невпевненості. На свідомості потенційних колаборантів відбилися прорахунки у виховній роботі, **незавершеність деколонізації, дерусифікації та декомунізації** світоглядно-духовного і мовнокультурного простору України, тривала і маніпулятивна російська пропаганда та дезінформація, спрямовані на утримання українців у спільному інформаційному середовищі, нав'язування парадигми «спільної історії», «руського міра», консервація великодержавницької ідеології, фальсифікація і спотворення історії, підігрівання ностальгії за розпадом СРСР та нагнітання антизахідних настроїв [5, 32]. Як показує практика, путінська пропаганда цілеспрямовувалась якраз на ту частину українського соціуму, яка найповніше зберегла постколоніальний

і посткомуністичний спадок, відчуття ностальгії за так званим радянським минулим, прихильність до «старшого брата», включаючи й прихожан Російської православної церкви, а також на криміналітет.

Як уже зазначалось, починаючи з розпаду СРСР, кремль послідовно реалізовував мету зберегти домінування імперського бачення минувшини України як російської території, дезінтегрувати і розколоти наше суспільство, перенести акцент на ескалацію конфлікту всередині країни, принизити гідність українців, заперечити самобутність їх цивілізації, а відтак «денацифікувати», тобто знищити її. Все це призвело до деморалізації частини соціуму, перетворило окремих громадян в ідеологічно залежну маргінальну спільноту. Вкрай негативний вплив на морально-психологічну атмосферу в Україні мали сепаратистсько-антиукраїнські сили, які відкрито заявили про себе під час Євромайдану і Революції гідності. Йдеться не тільки про організаторів антимайдану, «тітушок», беркутівців, але й перших осіб держави – Януковича, Азарова, Рибака та ін. Зрадниками стали більшість керівників і державних службовців АР Крим, Донецької та Луганської областей, де упродовж двох останніх десятиріч активно діяли комуністи і регіонали в інтересах росії, наполегливо підживлюючи **комуністичний синдром**, консервуючи радянські стереотипи, демонстративно і безкарно використовуючи комуністичну символіку, включаючи й портрети Сталіна. Тут методично насаджувалась думка про недоцільність і неможливість перебувати в єдиному політичному полі з Україною, оскільки це, мовляв, штучне державне утворення, а українська мова – регіональний діалект

російської. Сепаратистські настрої як руйнівна корозія негативно впливали на інші регіони, передусім Сходу й Півдня.

Сприятливе середовище для колабораціонізму та зрадництва створювали **корупційно-олігархічна система влади** з властивими їй споживацькою психологією, користолюбністю, жадобою до самозбагачення, схильністю до махінацій, брехливості, бездуховності, зневажливим ставленням до життєвих інтересів простих людей, маргіналізація та криза традиційних цінностей під впливом розмивання української ідентичності, підриву впевненості і віри у власну державність, захоплення моральної роздвоєності і лицемірства, роздмухування кризових явищ, формування хронічного соціального невдоволення, психічної напруги, відчуття безперспективності і відсутності майбутнього. Як наслідок відбулася корозія моральних цінностей, яка надзвичайно гостро постала в молодіжному середовищі, де поширюється думка про те, що досягти кар'єрної престижності та елітарних позицій у суспільстві можна тільки шляхом ігнорування норм моралі і права. Ці фактори руйнували національно-державницьку свідомість як основу ідентичності українського суспільства [30, с. 396–403]. І, нарешті, Україна занадто довго «прощається» з московією. Незважаючи на її багаторічні війни, значна частина людей і владного політикуму все ще вірили в «миролюбність» і «добропорядність» північного сусіда. Сказане стосується і терпимого ставлення до діяльності низки проросійських сил у форматі політичних партій, періодичних видань, радіо і телеканалів, різного роду блогерів у соціальних мережах, а також РПЦ в Україні. Історико-культурний, освітній, інформаційний та

меморіальний простір України залишався переповненим пам'ятками російської історії і культури, творами російських авторів. Життя показало, що політика «какая разніца» – це також маніпуляція, яка на руку збереженню російської культури, мови, церкви, а не на підтримку і захист української.

Викладені тут попередні роздуми щодо сутності та особливостей колабораціонізму в умовах нинішньої війни РФ проти України, його причин, форм та негативних наслідків, звернення до аналізу допущених прорахунків, їх врахування у виробленні інструментарію запобігання цьому явищу засвідчують, що це важлива й актуальна міждисциплінарна проблема. Її осмислення належить до перспективних завдань українознавців, покликаних рішуче протистояти російським наративам, які використовуються для легітимації геноцидної агресії, обґрунтування і виправдовування людиноненависницької ідеології та агресивної практики путінізму як різновидності гітлерівського нацизму і сталінського більшовизму 1930–1940 рр.

У цьому контексті особливо пильної уваги заслуговує утвердження у всіх сферах суспільного життя **відчуття українськості** як світоглядно-методологічного принципу науки і критерію національної свідомості. Що таке «українськість»? Базову відповідь на нього знаходимо у класичному розумінні цього поняття, викладеному у творчості Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського, М. Костомарова, О. Кульчицького, Ю. Липи, О. Потебні, Д. Чижевського, М. Шлемкевича та ін. Розвиваючи його, сучасні дослідники розглядають цей концепт у кількох вимірах:

а) як якісну характеристику історичного розвитку, суспільного буття українців, їх культури і ментальності [18, 20];

б) як маркер національної та цивілізаційної ідентичності [3, 30];

в) як код історичної пам'яті [23];

г) як принцип української науки [5].

Останнього торкався й автор статті, з'ясовуючи сутність українськості історіографії та архівознавства [16, 17].

Українськість базується на національній ідеї і культурі, свідомості і пам'яті, на національній безпеці, на патріотизмі, визначається тим, як людина сприймає і усвідомлює Україну, наскільки пов'язує з нею своє сучасне і майбутнє життя, як діє щодо неї, як ставиться до інших людей, котрі тут живуть. **Основними ознаками українськості** виступають: 1) українське походження (здебільшого народження в Україні або в українській діаспорній родині); 2) набута українська етнічність (національність); 3) наявність українського громадянства або ідентифікація себе з Україною; 4) тривале проживання і життєдіяльність в Україні або постійний та тісний зв'язок з нею тощо.

Принагідно зауважимо, що відчуття українськості може бути властиве не лише етнічним українцям, але й громадянам України з подвійною етнічністю або інших національностей, які визнають і підтримують її державну незалежність та цілісність, сприяють безпеці й розвитку країни, з повагою ставляться до самобутньої української культури, традицій і вірувань українців, володіють або опановують українську мову як державну. Відомо, що нині у війні з рашистами поряд з українцями захищають Україну на фронтах, борються з ворогом у тилу чимало азербайджанців,

білорусів, вірменів, греків, грузинів, кримських татар, литовців, молдован, поляків, росіян, чехів, чеченців та ін., а зрадники і колаборанти засвітилися, на жаль, навіть з числа окремих українців.

Отже, бути носієм і виразником українськості означає усвідомлювати себе частинкою української політичної нації, спадкоємцем її історії, культури, традицій, звичаїв; володіти і спілкуватися українською мовою; поважати державно-політичний устрій та українські закони; відчувати відповідальність за Україну і її майбутнє. Є ще низка ментальних і психологічних рис українців, які надають їм самобутності і вирізняють з-поміж інших народів, зокрема, високий рівень інтелекту, працьовитість, прив'язаність до своєї землі, домівки, свободолюбивість, емоційність, самоповага [18, с. 478–480]. Ці та інші ознаки українців є питомими та істотними, але їх не можна сприймати як щось застигле і закостеніле. Вони розвиваються, оновлюються, удосконалюються, а деякі втрачаються під впливом багатьох чинників, зокрема ідентифікаційних та міграційних процесів, глобалізації та інформатизації сучасного світу, євроінтеграції, а також воєнно-окупаційного вторгнення росії в Україну, що призвело до евакуації і масового переміщення громадян, в тому числі до інших держав.

Водночас війна має потужний вплив на українську ідентичність, масове усвідомлення українськості, розуміння небезпеки і необхідності захищати Батьківщину, остаточно розвіяла кремлівські міфи про «старшого брата» і гасла «навіки разом». Українськість виступає не лише як ознака тієї чи іншої людини, але й суспільства загалом, усіх його сфер, включаючи й розвиток культури, науки,

освіти, видавничої та енциклопедичної сфери. Вона покликана стати *маркером творення національної науки, освіти і культури загалом, їх світоглядно-ідейного спрямування та змісту.*

Висновки і перспективи подальших студій. Навіть стислий розгляд місця і ролі українознавства в умовах нинішнього етапу багатовікової війни московії проти України дає підстави для таких висновків:

1. Українознавство, як і в імперські часи, знову опинилося під прицілом ворожої агресії, спрямованої на знищення всього українського, передусім українців, їх світоглядно-духовних цінностей і цивілізаційного вибору. Єдиний спосіб самозбереження – це остаточний розрив з минулим, зав'язаним на росію, відчайдушний всенародний спротив ворогу.

2. Українознавчі осередки, зокрема НДІУ, Центр українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та ін., вже нагромадили певний досвід адекватного реагування на виклики війни, оприлюднили низку праць, які викривають геноцидні наміри кремля, амбітність неофашистської ідеології «русского міра» і кривавої практики путінізму. На превеликий жаль, багато ініціатив українознавців не знаходять належної організаційної, моральної і фінансової підтримки з боку владних структур і органів територіальних громад.

3. Маємо самокритично проаналізувати не лише надбання, але й свої недоліки та прорахунки, визнати, що упродовж тривалого часу чимало науковців демонстрували надмірну лояльність і вірнопідданство «старшому брату», популяризували так звану «велику» російську культуру, вчасно не розгледівши її

антигуманістичної й українофобської сутності.

На завершення декілька міркувань щодо посилення ролі українознавців у подальших студіях, присвячених війні, утвердженню принципу українськості, виявленню причин таких негативних явищ, як колабораціонізм та зрадництво, виробленню механізмів їх профілактики і запобігання. На нашу думку, незважаючи на війну, необхідно не відкладати на майбутнє остаточне подолання комплексу постколоніальності, совковості, меншовартості, неповноцінності та безпринципності, які формують сприятливу атмосферу для колаборантської діяльності, завершити процес декомунізації та дерусифікації історико-культурного та інформаційного простору України, звільнити зміст освіти на всіх рівнях від російських наративів і впливів, стимулювати розвиток національної свідомості і патріотизму, прищеплювати любов до України, гордість за свою Батьківщину, готовність боронити її. Дуже важливо для кожного українця на індивідуальному рівні остаточно «вбити в собі» малороса, перебороти стереотип про «хороших руских». Актуальним залишається подолання імперських міфів, оновлення методологічного інструментарію та аналітичної оптики в дослідницьких практиках, утвердження сучасних моделей історичної пам'яті. Необхідно наполегливо вчитися критично мислити і діяти, не оглядаючись на авторів з Москви чи Санкт-Петербурга, оскільки там процвітає українофобія, відбувається реставрація імперіалістичного і комуністичного трактування історичного процесу, маніпуляція суспільною свідомістю. Неприпустимою для української гуманітаристики є також російська

практика зрощування історії, політики та ідеології, намагання розглядати політичну доцільність вищою за правду і наукову об'єктивність.

До магістральних завдань українознавців відноситься наукова підтримка ініціатив усіх ланок системи освіти, спрямованих на оновлення навчальних програм, підручників і навчально-методичних посібників, модернізацію змісту освіти, підвищення її ролі у формуванні світогляду учнівської і студентської молоді, утвердженні українськості у суспільній свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність). Закон України від 3 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20>
2. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська та ін. Київ: МП «Леся», 2016. 586 с.
3. Бевз Т. Вплив глобалізації на утвердження національної ідентичності в умовах війни: виклики і загрози. *Українознавство*. 2022. № 3. С. 8–26.
4. Власюк О., Кононенко С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни: монографія. Київ: НІСД, 2017. 302 с.
5. В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії». Київ: Наш формат, 2021. 528 с.
6. Гай-Нижник П. П. Оновлення концепції та осучаснення діяльності Науково-дослідного інституту українознавства: проблеми і перспективи. *Українознавство*. 2019. № 2. С. 8–15.
7. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація. *Українознавство*. 2022. № 1. С. 51–76.

8. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: МП «Леся», 2017. 332 с.
9. Гай-Нижник П., Чирков О. Агресія Російської Федерації проти України в центрі уваги вчених Науково-дослідного інституту українознавства. *Українознавство*. 2016. № 3. С. 235–242.
10. Гібридна війна: in verbo et in praxi: [колект. монографія] / ред.: Р. О. Додонов. Вінниця: Нілан, 2017. 411 с.
11. Горбулін В., Бадрак В. Над прірвою. 200 днів російської війни. Київ: Брайт Букс, 2022. 360 с.
12. Гулай В. Маніпулятивно-пропагандистські складові загроз інформаційній безпеці в реаліях гібридної війни Російської Федерації проти України. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2016. Вип. 6. С. 34–42.
13. Дерейко І. І. Колабораціонізм. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України*. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 440–441. 528 с.
14. Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст. Причини і наслідки. Київ: Ніка-Центр, 2018. 196 с.
15. Дугин А. Философия войны. Москва: Яуза, Эксмо, 2004. 256 с.
16. Калакура Я. С. Українська історіографія. 2-ге вид., допов. Київ: Генеза, 2012. 512 с.
17. Калакура Я. С. Українське архівознавство: критерії національного. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2015. Т. 22–23. С. 17–20.
18. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. С. 478–479. 560 с.
19. Краснодемська І. Російсько-українська війна в дискурсі західних мас-медіа (2014–2016 рр.). *Українознавство*. 2017. № 3. С. 57–73.
20. Крисаченко В. Національний характер України: генеза, сутність, випробування, державна суб'єктність. *Українознавство*. 2022. № 3. С. 27–50.
21. Лазарович М. В. Російсько-українська війна (2014–2017 роки): короткий нарис. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 240 с.
22. Михальченко М. І. Постколоніальний синдром на пострадянському просторі: порівняльний аналіз. *Світогляд*. 2010. № 5. С. 50–53.
23. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
24. Письменський Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наукові нариси. Северодонецьк, 2020. 42 с.
25. Путін закликав українських військових взяти владу в свої руки. URL: <https://www.unian.ua/war/putin-zaklikav-ukrajinskih-viyskovih-vzyati-vladu-v-svoji-ruki-legshedomovitisya-novi>
26. Рущенко І. П. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту: монографія. Київ: Києво-Могилянська академія, 2020. 436 с.
27. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: К.І.С., 2011. 240 с.
28. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія / [Ю. Лапутіна, Г. Маляр, К. Левченко та ін.]. Київ, 2021. 500 с.
29. Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. *Українознавство*. 2016. № 3. С. 40–59.
30. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (кер.), Я. Калакура (наук. ред.), О. Калакура, М. Юрій. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
31. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 56–60.
32. Чирков О. Концепція етнокультурного розвитку українського суспільства (1991–2022) у контексті ескалації російсько-української війни. *Українознавство*. 2022. № 2. С. 8–25.